

Микитей Артем Олександрович

Державна політика забезпечення доброчесності суддів: концептуальні підходи та моделі

УДК 342.56:321.01:327.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616>.

2026-1.12

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Микитей Артем Олександрович
аспірант
Державного закладу
«Південноукраїнський, національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0003-7682-1518

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю формування ефективної державної політики забезпечення доброчесності суддів в умовах євроінтеграційного курсу України та підвищених вимог до судової реформи з боку міжнародних партнерів. Мета статті полягає у визначенні концептуальних підходів і моделей державної політики забезпечення доброчесності суддів у порівняльно-політологічному вимірі. Методологічну основу дослідження становлять інституційний підхід, неінституціоналізм, порівняльний метод, структурно-функціональний аналіз та метод case-study. У результаті дослідження виокремлено чотири основні концептуальні підходи до розуміння державної політики забезпечення доброчесності суддів: нормативно-правовий, інституційний, поведінковий та системний. На підставі порівняльного аналізу виявлено три базові моделі реалізації відповідної політики: превентивно-регулятивна модель (характерна для скандинавських країн), репресивно-контрольна модель (притаманна країнам з перехідною демократією) та інтегративна модель (властива усталеним демократіям ЄС). Встановлено, що ефективність державної політики забезпечення доброчесності суддів визначається інституційною спроможністю органів суддівського самоврядування, рівнем незалежності антикорупційних інституцій та ступенем імплементації міжнародних стандартів. Визначено, що Україна перебуває в процесі трансформації від репресивно-контрольної до інтегративної моделі, що підтверджується конституційними змінами 2016 року та судовою реформою 2019–2024 років. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення державної політики у сфері судового врядування та підготовки відповідних нормативно-правових актів.

Ключові слова: державна політика, доброчесність суддів, судова реформа, концептуальні моделі, інституційний підхід, євроінтеграція, судове врядування.

Вступ. Забезпечення доброчесності суддів є одним із ключових завдань державної політики в умовах демократичного транзиту та євроінтеграційних прагнень України. Судова система як інститут публічної влади має особливе значення для забезпечення верховенства права, захисту прав людини та формування сприятливого інвестиційного клімату. Водночас реальний стан суддівської доброчесності в Україні свідчить про наявність системних проблем, подолання яких вимагає комплексної державної політики, заснованої на чітких концептуальних засадах.

Міжнародні партнери України – Європейський Союз, Рада Європи, МВФ – неодноразово наголошували на необхідності радикального реформування судової системи як неодмінної умови євроінтеграції. Зокрема, Висновок Венеціанської комісії № 788/2014 визначив доброчесність суддів як системну проблему, що потребує не косметичних змін, а трансформації всієї архітектури судового врядування. Це актуалізує необхідність теоретичного осмислення концептуальних підходів до формування відповідної державної політики.

Наукова розробленість проблеми є недостатньою. Більшість українських досліджень зосереджені на правових аспектах суддівської доброчесності, тоді як політологічний вимір – концептуальні підходи та моделі державної політики – залишається малодослідженим. Серед зарубіжних науковців, які займалися близькою проблематикою, слід виділити Д. Соломона, Дж. Фаррелла, Т. Гінз-

бурга, А. Вершиніна. В Україні окремі аспекти досліджували С. Прилуцький, О. Банчук, Р. Куйбіда, М. Мельник.

Метою статті є визначення та систематизація концептуальних підходів і моделей державної політики забезпечення доброчесності суддів у порівняльно-політологічному вимірі.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**: по-перше, проаналізувати теоретичні підходи до концептуалізації поняття «державна політика забезпечення доброчесності суддів»; по-друге, виокремити та охарактеризувати основні моделі реалізації відповідної політики в демократичних державах; по-третє, визначити місце України в типологічній класифікації досліджуваних моделей та окреслити напрями їх трансформації.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Інституційний підхід використано для аналізу системи органів, що забезпечують суддівську доброчесність, та їх взаємодії. Неінституціоналізм (зокрема, теорія залежності від шляху П. Давіда та Д. Нортона) уможливив пояснення інерційності інституційних змін у сфері судового врядування. Порівняльний метод застосовано для зіставлення досвіду країн із різним рівнем розвитку суддівської доброчесності. Структурно-функціональний аналіз використано для визначення функцій суб'єктів відповідної державної політики. Метод case-study застосовано при дослідженні досвіду Румунії, Польщі та Словаччини. Контент-аналіз норма-

тивно-правових актів і висновків Венеціанської комісії дозволив виявити ключові вимоги до державної політики у досліджуваній сфері.

Результати. Теоретична дискусія навколо змісту та меж державної політики забезпечення доброчесності суддів є відносно молодою, однак динамічно розвивається в міру того, як реформування судових систем стає невід'ємною умовою демократизації та євроінтеграції. Відсутність єдиного концептуального підходу зумовлена міждисциплінарним характером проблеми, що перебуває на перетині політичної науки, теорії державного управління, правознавства та соціології. Аналіз наукової літератури та нормативно-правової бази дозволяє виокремити чотири основні концептуальні підходи, кожен із яких пропонує власну логіку причинно-наслідкових зв'язків і відповідний інструментарій державного впливу.

Нормативно-правовий підхід є хронологічно першим і найбільш поширеним у вітчизняній науковій традиції. В його основі – розуміння суддівської доброчесності як сукупності правових норм і стандартів поведінки, закріплених у Бангалорських принципах 2002 р. (Резолюція ООН 2006/23), Рекомендації CM/Rec(2010)12 Ради Європи та Висновках ССЄ. Відповідно, державна політика зводиться до нормотворчості: прийняття кодексів суддівської етики, антикорупційного законодавства, процедур декларування активів. Доброчесність тут трактується як зовнішньо-регулятивний, а не внутрішньо-ціннісний феномен, що надає підходу операційну чіткість: дотримання норми відносно легко верифікувати. Проте ключовим недоліком є формалізм – досконала правова база не гарантує реального дотримання стандартів за умов слабкості правозастосовних інститутів. Як переконливо показує В.В.Городовенко, формальна незалежність суддів, закріплена в законі, може суттєво розходитися з їхньою фактичною поведінкою в умовах перехідних суспільств [1, с. 44–51]. Застосування підходу в чистому вигляді породжує ситуацію, коли держава демонструє формальне виконання міжнародних зобов'язань, однак реальна практика залишається незмінною [5; 6].

Інституційний підхід акцентує увагу на ролі формальних інститутів судового врядування – вищих рад суддів, кваліфікаційних комісій, дисциплінарних органів – як структур, що опосередковують відносини між суддями та суспільством. Прибічники підходу виходять із неоінституціоналістської тези «інститути мають значення» (institutions matter): саме якість інституційного дизайну – сукупності правил щодо складу, порядку формування та підзвітності органів – визначає, наскільки ефективно реалізовуватимуться правові норми. Оптимальний дизайн здатний «вбудувати» доброчесність у саму структуру системи, зробивши девіантну поведінку інституційно не вигідною. Разом із тим Т. Гінзбург

і Т. Мустафа переконливо доводять, що формально незалежні інститути здатні слугувати корпоративним інтересам суддівського корпусу, а не суспільства [11, р. 45–48] – явище «корпоративного захоплення» (corporate capture), добре задокументоване в країнах Центрально-Східної Європи. В. В. Городовенко підкреслює, що ефективність інститутів суддівського самоврядування безпосередньо корелює з якістю їх дизайну та ступенем захищеності від зовнішнього впливу [2, с. 13–16].

Поведінковий підхід запозичує інструментарій поведінкової економіки та теорії раціонального вибору, розглядаючи суддю як раціонального актора, що максимізує корисність у межах наявних стимулів. Теорія «принципал-агент» пояснює, чому судді систематично відхиляються від інтересів суспільства-принципала за умов інформаційної асиметрії: принципал не має повної інформації про поведінку агента, а механізми моніторингу є дорогими й недосконалими, що створює «простір для опортунізму». О.В. Гришук зазначає, що доброчесність детермінується не лише правовими заборонами, а й поєднанням внутрішніх ціннісних орієнтацій судді та зовнішніх інституційних умов [3, с. 8–12]. Відповідно, державна політика включає три групи заходів: матеріальне стимулювання (конкурентна заробітна плата, пенсійне забезпечення), репутаційний вплив (публічні рейтинги суддів, моніторинг рішень) та дисциплінарний примус (ефективні й передбачувані механізми відповідальності). Обмеженість підходу – у редукції складної соціальної поведінки до індивідуального розрахунку, що недооцінює роль корпоративних норм і суддівської культури.

Системний підхід є найбільш комплексним і методологічно зрілим. Спираючись на загальну теорію систем (Л. фон Берталанфі) та теорію складних соціальних систем (Н. Луман), він розглядає доброчесність не як ізольовану характеристику, а як динамічний стан системної рівноваги, що відтворюється або руйнується під взаємодією правових, інституційних, культурних та соціально-економічних чинників. Якщо нормативно-правовий підхід орієнтує на вдосконалення законодавства, інституційний – на реорганізацію структур, а поведінковий – на корекцію стимулів, то системний наполягає на їх одночасному і скоординованому впливі. І.С. Гриценко та С.В. Прилуцький справедливо зазначають, що взаємодія судової влади і громадянського суспільства є необхідною умовою реальної доброчесності системи [4, с. 243–246]. Державна політика в цих межах охоплює нормотворчість, інституційне будівництво, освіту суддів, формування правової культури та розвиток зовнішнього контролю. Складність підходу – у необхідності одночасного впливу на численні взаємопов'язані змінні, що ускладнює ізолювання причинно-наслідкових зв'язків між конкретними заходами та їх результатами.

Підсумовуючи, слід зазначити, що розглянуті підходи є не взаємовиключними, а взаємодоповнювальними: нормативно-правовий задає регулятивну рамку, інституційний – організаційну архітектуру, поведінковий – механізми індивідуального комплаєнсу, системний – інтегрує їх у цілісну конструкцію. Для аналізу державної політики як комплексного суспільного явища найбільш продуктивним є системний підхід, доповнений інструментами неінституціоналізму, що дозволяє перейти до побудови порівняльних моделей. На підставі порівняльного аналізу практики демократичних держав виокремлено три базові моделі державної політики забезпечення доброчесності суддів.

Превентивно-регулятивна модель характерна для скандинавських країн (Данія, Швеція, Фінляндія) та Нідерландів. Вона ґрунтується на превентивних механізмах: ретельному відборі суддів, прозорій процедурі призначення, систематичному навчанні та розвиненій культурі самоврядування в судовій системі. Репресивні інструменти (дисциплінарна відповідальність, звільнення) застосовуються рідко, оскільки порушення стандартів доброчесності є поодинокими явищами. Ефективність моделі підтверджується стабільно високими позиціями цих країн у Індексі сприйняття корупції Transparency International [10].

Репресивно-контрольна модель притаманна країнам із перехідною демократією, зокрема тим, що нещодавно приєдналися до ЄС (Румунія, Болгарія) або прагнуть членства (Україна, Молдова). В основі моделі лежить зовнішній контроль за суддями з боку антикорупційних органів, прокуратури та громадянського суспільства. Центральне місце займають такі механізми, як люстрація, обов'язкова перевірка активів і способу життя, електронне декларування. Ця модель є ситуативною відповіддю на глибоку інституційну корупцію і, за даними GRECO, демонструє обмежену ефективність без супутніх системних реформ [7, р. 45–48].

Інтегративна модель властива усталеним демократіям ЄС – Франції, Іспанії, Португалії, Італії. Вона поєднує елементи превентивного та контрольного підходів в єдиній системі судового врядування, очолюваній вищими радами суддів. Ключовими рисами є збалансованість між незалежністю та підзвітністю суддів, розвинена система дисциплінарного провадження, а також участь суддівського корпусу у формуванні власних стандартів доброчесності. Аналіз показує, що ця модель найбільшою мірою відповідає вимогам Венеціанської комісії та стандартам ССЄ [8; 9].

Порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що Україна перебуває в процесі поступової, але суперечливої трансформації від репресивно-контрольної до інтегративної моделі державної політики забезпечення доброчесності суддів. Вихідною точкою цього переходу слід вважати Революцію Гід-

ності 2014 року, яка сформувала суспільний запит на системну реформу судової влади та започаткувала розробку концептуально нового підходу, що поєднував примусове очищення суддівського корпусу з будівництвом нових інститутів.

Першим системним кроком у напрямі інтегративної моделі стали конституційні зміни 2016 року: Вища рада юстиції була замінена Вищою радою правосуддя (ВРП) із розширеними повноваженнями, запроваджено Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (ВККС) та Громадську раду доброчесності за участю міжнародних експертів. Закони № 1402-VIII і № 1798-VIII конкретизували механізми забезпечення доброчесності: кваліфікаційне оцінювання діючих суддів, обов'язкове декларування активів, підвищені вимоги до кандидатів у Верховний Суд [5; 6]. Проте практика реалізації реформ виявила суттєвий розрив між нормативними намірами та інституційними результатами. Венеціанська комісія у Висновку CDL-AD(2023)035 зафіксувала три ключові системні проблеми: непрозорість призначення суддів Конституційного Суду, неефективність дисциплінарного провадження та збереження неформального впливу на ВРП з боку виконавчої влади [9]. В. В. Городовенко констатує, що інституційна незалежність ВРП залишається радше декларативною, аніж фактичною [2, с. 14–15]. Реформа 2021 року (Закон № 1629-IX) запровадила Етичну раду з міжнародними експертами та правом вирішального голосу – безпрецедентний механізм зовнішнього контролю, який GRECO, однак, оцінила як ситуативний захід, що не замінює системної роботи з інституційною культурою [7, р. 67–71].

Євроінтеграційний чинник відіграє роль потужного зовнішнього драйвера трансформації. Рішення Ради ЄС від 14 грудня 2023 року про початок переговорів про членство України визначило судову реформу ключовим бенчмарком кластеру «Верховенство права», перетворюючи зовнішні стандарти на внутрішні зобов'язання з верифікованими індикаторами. Разом із тим теорія залежності від шляху (path dependence) застерігає від надмірного оптимізму: неформальні практики – патронажні мережі, корпоративна солідарність суддів, «телефонне право» – є надзвичайно стійкими і відтворюються попри радикальні формальні зміни. Відтак перехід до інтегративної моделі є хвилеподібним, а не лінійним процесом, успіх якого залежить від цілеспрямованого формування нової суддівської культури через освіту, публічну звітність і розвиток суддівського самоврядування.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. По-перше, аналіз концептуальних підходів свідчить, що найбільш евристично продуктивним для дослідження державної політики забезпечення доброчесності суддів є системний підхід, який враховує взаємодію правових, інституційних та культурних факторів.

По-друге, порівняльний аналіз виявив три базові моделі відповідної політики: превентивно-регулятивну, репресивно-контрольну та інтегративну. Кожна з них відображає специфіку інституційного розвитку та рівень демократичної зрілості відповідних держав. Найбільш ефективною в довгостроковій перспективі є інтегративна модель, що поєднує незалежність та підзвітність судової влади.

По-третє, Україна перебуває у стані незавершеної інституційної трансформації від репресивно-контрольної до інтегративної моделі. Євроінтеграційний курс є потужним зовнішнім драйвером цієї трансформації, проте її успіх залежить від подолання інституційної інерції та формування нової культури суддівського самоврядування.

Перспективами подальших досліджень є аналіз ефективності конкретних інструментів державної політики забезпечення доброчесності суддів в Україні, а також дослідження впливу воєнного стану на інституційну архітектуру судового врядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : монографія. Харків : Право, 2012. 224 с.
2. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні у системі «стримувань і противаг». *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 13–16.
3. Гришук О. В. Доброчесність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 1(30). С. 6–25.
4. Гриценко І. С., Прилуцький С. В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
7. GRECO. Fourth Evaluation Round: Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Ukraine. Strasbourg : Council of Europe, 2022. 124 p. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>
8. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 21 (2018) on the prevention of corruption among judges. Strasbourg : Council of Europe, 2018. 32 p. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje>
9. Venice Commission. Opinion on the Law on the Judiciary and the Status of Judges of Ukraine. CDL-AD(2023)035. Strasbourg : Council of Europe, 2023. 48 p. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)035-e)
10. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. Berlin : TI, 2024. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
11. Ginsburg T., Moustafa T. (Eds.). Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 356 p. URL: https://summit.sfu.ca/_flysystem/fedora/sfu_migrate/15130/Rule%20by%20Law.pdf

REFERENCES:

1. Horodovenko, V. V. (2012). Problemy stanovlennia nezaleznoi sudovoi vlady v Ukraini [Problems of Formation of Independent Judicial Power in Ukraine]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
2. Horodovenko, V. V. (2021). Instytutsiina nezalezhnist sudovoi hilyky vlady v Ukraini u systemi «strymuvan i protyvah» [Institutional Independence of the Judicial Branch in Ukraine in the System of Checks and Balances]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*, no. 1, pp. 13–16 [in Ukrainian].
3. Hryshchuk, O. V. (2020). Dobrochesnist suddi cherez pryzmu suchasnykh sotsialnykh transformatsii [Judicial Integrity Through the Prism of Modern Social Transformations]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*, no. 1(30), pp. 6–25 [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, I. S., Prylutskyi, S. V. (2015). Sudova vlada i hromadianske suspilstvo: kontsept vzaiemodii [Judicial Power and Civil Society: A Concept of Interaction]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, no. 1, pp. 241–249 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» vid 02.06.2016 № 1402-VIII [Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» of 02.06.2016 No. 1402-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2016, no. 31, art. 545 [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro Vyshchu radu pravosuddia» vid 21.12.2016 № 1798-VIII [Law of Ukraine «On the High Council of Justice» of 21.12.2016 No. 1798-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2017, no. 7–8, art. 50 [in Ukrainian].
7. GRECO (2022). Fourth Evaluation Round: Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Ukraine. Strasbourg : Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>
8. Consultative Council of European Judges (CCJE) (2018). Opinion No. 21 (2018) on the prevention of corruption among judges. Strasbourg : Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje>
9. Venice Commission (2023). Opinion on the Law on the Judiciary and the Status of Judges of Ukraine. CDL-AD(2023)035. Strasbourg : Council of Europe. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)035-e)
10. Transparency International (2024). Corruption Perceptions Index 2023. Berlin : TI. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
11. Ginsburg, T., Moustafa, T. (Eds.) (2008). Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes. Cambridge : Cambridge University Press. URL: https://summit.sfu.ca/_flysystem/fedora/sfu_migrate/15130/Rule%20by%20Law.pdf

State policy for ensuring judicial integrity: conceptual approaches and models

Mykytei Artem Oleksandrovych

Postgraduate Student
State Institution “South Ukrainian
National Pedagogical University named
after K. D. Ushinsky”
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0003-7682-1518

The relevance of the problem is determined by the necessity of forming an effective state policy for ensuring judicial integrity in the context of Ukraine’s European integration course and increased requirements for judicial reform from international partners. The purpose of the article is to identify and systematize conceptual approaches and models of state policy for ensuring judicial integrity in a comparative political science dimension. The methodological basis of the study comprises an institutional approach, neo-institutionalism, the comparative method, structural-functional analysis, and the case-study method. As a result of the study, four main conceptual approaches to understanding state policy for ensuring judicial integrity were identified: normative-legal, institutional, behavioral, and systemic. Based on comparative analysis, three basic models of implementing the respective policy were identified: the preventive-regulatory model (characteristic of Scandinavian countries), the repressive-control model (inherent in transitional democracies), and the integrative model (typical of established EU democracies). It was established that the effectiveness of state policy for ensuring judicial integrity is determined by the institutional capacity of judicial self-governance bodies, the level of independence of anti-corruption institutions, and the degree of implementation of international standards. It was determined that Ukraine is in the process of transformation from the repressive-control to the integrative model, as confirmed by the constitutional amendments of 2016 and the judicial reform of 2019–2024. The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using them to improve state policy in the field of judicial governance and to prepare relevant regulatory acts.

Key words: state policy, judicial integrity, judicial reform, conceptual models, institutional approach, European integration, judicial governance.

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026